

Citation:

C.C. Uhlenbeck, Levensbericht J. Verdam, in:
Jaarboek, 1919, Amsterdam, pp. 43-58

JACOB VERDAM

22 Januari 1845 — 19 Juli 1919.

De zeer verdienstelijke en beminnelijke geleerde, aan wiens nagedachtenis deze plechtige rouwzitting is gewijd, is bijna twee-en-dertig jaren werkend lid onzer Akademie geweest, en ook nadat hij tot de rustende leden was gaan behooren, heeft hij zich niet aan hare werkzaamheden onttrokken. Hij ontbrak zelden op hare vergaderingen, en vele malen heeft hij er het woord gevoerd, door zijne nimmer falende geestdrift zijn medeleden aandeel gevend aan zijn eigen kinderlijke vreugde over de belangrijke vondsten, door hem telkens en telkens weder op het gebied der Nederlandsche philologie gedaan. Het is heden mijn taak U te verhalen, langs welke wegen hij tot zijn lievelingsstudiën is gekomen, en U in korte omtrekken te schetsen, hoe ontzaglijke vorderingen de kennis onzer oude, inzonderheid onzer middeleeuwsche taal aan hem te danken heeft. Ongetwijfeld zijn er enkelen in ons midden, die meër bevoegd zouden wezen om deze aantrekkelijke taak te vervullen, maar mijn geringe vertrouwdheid met de wetenschap, waarin de overledene heeft uitgeblonken, wordt althans in zekere mate opgewogen door mijne onbeperkte hoogachting voor de voortreffelijke persoonlijke eigenschappen, die ik in hem gedurende vele jaren van eensgezinde samenwerking heb leeren op prijs stellen ¹⁾.

Omtrent den oorsprong der familie, waartoe JACOB VERDAM behoorde, en waaruit ook de bekende mathematicus en Leidsche hoogleeraar GIDEON JAN VERDAM was voortgekomen ²⁾, is maar weinig

¹⁾ Erkentelijk gedenk ik de groote tegemoetkoming, mij bij het samenstellen van dit levensbericht door de familie VERDAM bewezen. Vooral heb ik veel (soms woordelijk) overgenomen uit de autobiografische aantekeningen van VERDAM betreffende zijn jeugd, als ook uit notities, te mijnen behoefte door enkele zijner familieleden opgesteld. Ook ben ik dank verschuldigd aan Mr. J. VERDAM, advocaat en procureur te Amsterdam, en aan den heer A. H. KLAASSEN, ambtenaar van den Burgerlijken Stand te Mijdrecht, die mij welwillend genealogische inlichtingen hebben verstrekt.

²⁾ Zie omtrent G. J. VERDAM het Jaarboek onzer Akademie van 1866, waarin C. J. MATTHES zijn levensbericht heeft gegeven.

bekend. Wij weten echter dat de VERDAM's al een paar generaties als notabelen te Mijdrecht gevestigd waren ¹⁾, toen HENDRIK VERDAM, die een goed studiehoofd had en veel liever een andere loopbaan zoude hebben gekozen, wegens de bekrompen omstandigheden van een groot gezin, bij den tabakshandelaar PARSON te Amsterdam in de leer werd gedaan. Daarna is hij met een nichtje van zijn patroon, MIJNTJE PARSON, een eenvoudig meisje zonder eenig vermogen, in het huwelijk getreden. Een der zeven kinderen uit deze echtverbintenis was ons betreurd medelid JACOB VERDAM, die 22 Januari 1845 te Amsterdam werd geboren. Vier kinderen stierven heel jong, zoodat JACOB met twee zusjes, de een ouder, de ander jonger dan hijzelf, overbleef. Reeds in 1849 verloren deze kinderen hunne moeder, die altijd aan een zwakke gezondheid had geleden en die niet tegen de zorgen van een snel aangroeiend gezin bij zeer beperkte inkomsten bestand was. Daar de vader in zijn tabakshandel slechts met moeite een karig bestaan vond en zijn gestel door tering begon ondermijnd te worden, zoodat hij onmogelijk langer voor zijn kinderen zorg kon dragen, werden deze na het overlijden der moeder door hun hoogbejaarden grootvader JACOB VERDAM, burgemeester van Mijdrecht, en diens dochters in huis genomen. Dien grootvader, die nog tot 1855 heeft geleefd, herinnerde VERDAM zich als een eerbiedwaardigen, vriendelijken grijsaard, die slechts heel zelden wat ongeduldig werd, als zijn kleinkinderen te rumoerig waren, maar aan zijn vader had hij niet dan een flauwe herinnering bewaard. Slechts af en toe kwam deze te Mijdrecht zijn kinderen zien, en na eenige jaren is ook hij overleden. Zijn degelijke, eenvoudige, godsdienstige opvoeding had VERDAM niet aan zijn vroeggestorven ouders, maar aan zijn tantes te danken, vrouwen van helder verstand en liefderijk gemoed, die door RAUWENHOFF ²⁾ tot het modernisme bekeerd, toch de stille vroomheid van vroeger jaren niet hadden prijsgegeven. Vooral de oudste der dames VERDAM was een karakteristieke persoonlijkheid, een echte Dickens-figuur, ijverig in haar dienende liefde, ijverig ook als heerschende leidsvrouw der zwakke zielen van eene onwetende bevolking. Het huis waar deze dames sedert den dood van haren vader gewoond hebben, dat oude buitenhuis met de houtbevloerde gang en het opkamertje, met de groote tuinkamer en de dieper liggende keuken, met den ouden barometer en de met koper ingelegde mahonie-

¹⁾ Vermoedelijk waren de Mijdrechtsche VERDAM's een tak van het gelijknamige geslacht, dat in de zeventiende eeuw in het aangrenzende Zevenhoven woonde.

²⁾ Deze bekende theoloog is van 24 October 1852 tot 20 April 1856 predikant te Mijdrecht geweest.

houten meubels, met het bloementuintje en het nette stoepje en de groote schuur, met de sloot en de draaibrug, is het onvergetelijk paradijs van VERDAM's kindsheid en jeugd geweest. Daar heeft hij zoo rijkelijk het geluk eener vriendelijke omgeving gevonden, dat aan de meeste weezen is ontzegd. Dat geluk was er niet minder om, al had VERDAM sedert zijn eerste levensjaar uit stuipen een verlamden rechterarm gehouden, die in zijn groei belemmerd, tot vijf malen toe door al te groote teerheid is gebroken. Hij had een onverstoorbaar goed humeur, een onveranderlijke innerlijke opgewektheid, die hem het gemakkelijk maakten zich te schikken in het gemis van genoegens, waarin hij wegens zijn fysiek gebrek niet kon deelen.

Tot zijn elfde jaar bezocht VERDAM de dorpsschool te Mijdrecht, terwijl hij bovendien eenige privaattlessen van een ondermeester kreeg. Toen hij in 1856 die school had doorloopen, werd hij bij den heer ENDERLÉ, het hoofd eener Mijdrechtsche buurtschool aan den Hoef, in de kost gedaan, en daar heeft hij ruim een jaar doorgebracht, meestal zonder leiding alleen gelaten op een klein kamertje met moeilijke sommen, die hij niet kon maken. Het was voor hem een reden tot blijdschap, dat hij door het laatste breken van zijn arm en de spoedig daarop volgende overplaatsing van den heer ENDERLÉ naar Utrecht uit dien cellulairen toestand werd bevrijd, en naar de kostschool van den heer SCHUT te Uithoorn werd gezonden. Na een half jaar werd deze school naar Barneveld overgebracht, en met zijn leermeester, die meer tact had dan de heer ENDERLÉ, verhuisde ook VERDAM daarheen. Nog steeds was het onzeker, wat hij eigenlijk moest worden, maar als men hem vroeg, wat hij verlangde, dan antwoordde hij, dat hij wilde studeeren, en toen aan den heer SCHUT zijn oordeel gevraagd werd omtrent VERDAM's geschiktheid voor den onderwijzersstand, meende deze, dat hij wel tot iets meer in staat zoude zijn. Gelukkig kwam er omstreeks dezen tijd een verbetering in de financiën der dames VERDAM, waardoor het mogelijk werd aan den wensch tot studie van het gemeenschappelijk pleegkind te voldoen. „Nu kan JACOB studeeren” was de eerste uitroep der dames, toen zij vernamen dat zij in het testament van eene overleden nicht met een lijfrente bedacht waren, en aanstonds al werden maatregelen genomen om hem tot het akademisch onderwijs te doen voorbereiden. Op raad van Amsterdamsche vrienden werd de nu vijftienjarige VERDAM aan de leiding van Mr. Dr. H. E. TOE LAER toevertrouwd en kwam hij bij een vroegeren knecht van diens ouders in huis. Hij kreeg er niet eens een eigen kamer, maar van een der beide vertrekken,

die de gewezen huisknecht met zijn vrouw bewoonde, werd door middel van een kamerschut een klein hokje afgeschoten, waar ruimte was voor een tafeltje en twee stoelen, en waaraan een bedstede, VERDAM's slaapplaats, grensde. In dat weinig opvrolijkend verblijf heeft hij drie jaar gewoond en gewerkt, en zijn vrienden hebben hem er later hun verwondering over te kennen gegeven, hoe hij in zulk een gelegenheid zijn opgewektheid en werklust had kunnen bewaren. Zeker is het, dat het eerste Amsterdamsche jaar een eentonige en weinig vruchtbare tijd voor hem is geweest, doordat hij toen, niet op school gaande, slechts geringe aanraking met andere jongens had, en het onderwijs van den heer TOE LAER, ongeregeld en stelselloos als het in zijn herinnering is gebleven, zijn geest niet kon boeien. Een beter periode brak voor hem aan, toen hij na verloop van dat jaar het voorrecht had op de Latijnsche school van EPKEMA te komen, een school die door zoo menigen oud-leerling nog vele jaren later met erkentelijkheid is herdacht. Daar heeft hij het eerst zelfstandig leeren werken, daar schijnt hij de belangstelling voor de klassieke talen te hebben opgevat, die hem, toen hij in 1865 als jong student te Leiden aankwam, de faculteit der letteren boven andere heeft doen verkiezen. Wij zullen zien, dat het Grieksch en het Latijn voor hem reeds spoedig hunne aantrekking hebben verloren.

Omtrent VERDAM's studententijd weten wij niet zooveel als wij misschien zouden wenschen. Het is ons wel-is-waar bekend, dat hij bijna altijd werkte en slechts met weinigen, zooals de HEEMSKERK's, vertrouwelijk omging; ook is het ons geen geheim, dat hij behalve de colleges in de klassieke talen ook die in het Sanskrit, het Gotisch, en het Nederlandsch volgde, en bij zijn candidaatsexamen op 16 Mei 1868 den eersten graad heeft behaald; maar omtrent de innerlijke geschiedenis van zijn geestelijke ontwikkeling, die voor ons van meer belang is dan bloote feiten en data, zijn wij slechts heel onvolledig ingelicht. Waarom, zoo vragen wij ons af, gelukte het aan DE VRIES, aan wiens classicistisch-litteraire verfijning de eenvoudige VERDAM zich zoo weinig verwant gevoelde, hem voor altijd aan het Middelnederlandsch te binden, terwijl toch mannen als COBET en PLUYGERS er niet in slagen konden zijn aanvankelijke belangstelling in de klassieken aan te wakkeren, of ook maar gaande te houden? Want al heeft VERDAM als student en leeraar de prozaschrijvers en dichters der Oudheid met ijver en nauwgezetheid bestudeerd, zoo deed hij dit zeker meer uit plichtsbesef dan uit innerlijke neiging. Wij moeten wel aannemen, dat het bezielend onderwijs van DE VRIES ook op onverwante geesten een sterke

suggestie heeft geoefend, maar hierin alleen kan niet de verklaring liggen van VERDAM's zoo uitsluitende liefde voor het Middelnederlandsch. Er moet in die kinderlijk-onbeholpen, zoet-klinkende taal zelve, in haar eentonige, naieve letterkunde, iets bijzonders zijn dat het onbedorven gemoed van den weinig-gecompliceerden jongen philoloog zóó zeer heeft getroffen, dat hij er voor zijn gansche leven zijn hart aan heeft verpand. Ook zal de omstandigheid, dat het Middelnederlandsch in die dagen nog bijna een *terra incognita* was, die het vooruitzicht opende van vele schoone ontdekkingen, op de verbeelding van den jongen VERDAM hebben gewerkt ¹⁾.

Als candidaat werd hij in 1869 door den invloed van COBET, die hem, ondanks zijn voorliefde voor het Middelnederlandsch zeer genegen was, tot praeceptor aan het gymnasium te Leiden benoemd, waaraan hij tot 1878 met ijver en voldoening werkzaam is geweest. Hij was een goed, maar veeleischend leeraar, en bij sommige van zijn oud-leerlingen heeft zijn niet zelden in drift opbruisende strengheid geen onverdeeld-aangename herinnering achtergelaten. Opgevoed in soberen eenvoud, beschouwde hij hard werken als den duren plicht van hemzelf en ieder ander; geen wonder dus dat hij, vooral in zijn jeugd, toen de jaren hem nog niet tot inschikkelijke zachtheid en toegevendheid gestemd hadden, van zijn leerlingen die uiterste krachtsinspanning vorderde, die zijn eigen leven in alle perioden heeft gekenmerkt. Hij deed zijn werk met oprechte toewijding, en ook later nog sprak hij met verontwaardiging over leeraren, die hun taak eigenlijk beneden zich achtten en gebrekkig vervulden.

Kort na zijn benoeming verloofde hij zich met een dame van aloude Overijselsche familie, Mejuffrouw BARTHA JOHANNA VAN KETWICH, en 19 Juli 1872 werd hij te Haarlem met haar in den echt vereenigd. Dit huwelijk en de kinderen, die er uit gesproten zijn, hebben er niet weinig toe bijgedragen om VERDAM's leven gelukkig te maken. Hij was een echte huisvader, die zich verheugde over zijn groot gezin en geen genoegens verlangde buiten de gezellige omgeving van vrouw en kinderen, afgewisseld door enkele gaarne welkom geheeten bezoekers, evenals hij in zijn studie maar zelden begeerd heeft zich buiten den betrekkelijk engen kring te begeven, waarin hij volkomen georiënteerd was.

Zijn gymnasiale werkkring en zijn verloving hadden hem niet verhinderd zijn akademische studiën ten einde te brengen, en op

¹⁾ Vgl. de „Inleiding” van VERDAM's proefschrift.

het oogenblik dat hij in het huwelijk trad, waren de *summi honores*, die de Leidsche hoogeschool kan bieden, hem reeds ten deel gevallen. Den veertienden Mei 1872 was hij tot doctor in de letteren gepromoveerd, op een uitnemend proefschrift, getiteld „Tekst-critiek van Middelnederlandsche schrijvers”. Het was een stelselmatig geordende verzameling van deels voor de hand liggende, deels ook zeer scherpzinnige verbeteringen op verschillende Middelnederlandsche teksten, de waardige eersteling van een geleerde, die meer dan wie ook voor de zuivering en verklaring onzer middeleeuwsche letterkunde zoude verrichten. Weldra werd dit proefschrift door een belangrijke tekstuitgave gevolgd. In Maart 1872 had VERDAM tien dagen ten huize van Graaf von Loë te Wissen doorgebracht om het in diens boekerij ontdekte volledige handschrift van Maerlant's Historie van Troyen te onderzoeken en gedeeltelijk af te schrijven. Daar het manuscript niet minder dan veertigduizend regels bevatte, zoude het maken van een volledig afschrift in de korte Paaschvacantie, die VERDAM aan dezen arbeid kon besteden, onmogelijk zijn geweest, zelfs indien de gastvrije bezitter hem daartoe vergunning had verleend, om welke reden hij zich tot de merkwaardigste episodën beperkte, terwijl hij van het overige alleen dat opteekende, wat voor de kennis van het Middelnederlandsch van belang kon worden geacht. Die episodën werden nu door VERDAM in 1873 met een door niemand minder dan COSIJN in eene *Spectator*-recensie ¹⁾ als „voortreffelijk” bestempelde inleiding in het licht gegeven. Voor de wijze waarop de uitgever den tekst had behandeld, heeft COSIJN echter geen onverdeelden lof, immers — zooals hij zich uitdrukte — „terwijl nu de heer V(ERDAM) overal, waar de zin niet in orde blijkt te zijn, zonder schroom conjecturale critiek aanwendt, laat hij met onverklaarbare schuchterheid de grammaticale foutjes en potsierlijke idiotismen van den copist ongedeed.” En verderop zegt hij: „Waar het *woord*critiek betreft, zet de heer VERDAM zonder schroom 't mes in de bedorven plaatsen, maar de critiek der *vormen* schittert door hare afwezigheid.” Met deze korte en puntige woorden kenschetst COSIJN het eigenaardig-beperkte talent van den meester der Middelnederlandsche philologie: inderdaad, toenmaals evenals later, was VERDAM beter lexicoloog dan grammaticus.

Maar deze lexicoloog was voor groote dingen bestemd. In het begin van December 1873 kreeg hij uit Mentona een van den eersten dier maand gedateerden brief van EELCO VERWIJS, dien hij

¹⁾ Nederlandsche *Spectator* 1874.

door DE VRIES had leeren kennen, waarin hem werd voorgesteld om gezamenlijk, met praktische arbeidsverdeeling, de middeleeuwsche schrijvers te excerpereen, en de op die wijze bijeengebrachte bouwstoffen tot een Middelnederlandsch woordenboek te verwerken. Wij herinneren het ons immers, het Middelnederlandsch woordenboek, waarvoor DE VRIES vijfentwintig jaren lang materiaal had verzameld, was door diens absorbeerenden arbeid aan dat andere woordenboek, *het* Woordenboek bij uitnemendheid, na het verschijnen van twee afleveringen blijven steken, en er was geen vooruitzicht op, dat DE VRIES het lievelingsdenkbeeld zijner jeugd ooit zelf meer zoude verwezenlijken. Ook was het materiaal van DE VRIES nog zeer onvolledig. Wilde men een lexicon geven, dat werkelijk den rijken overgeleverden woordenschat onzer middeleeuwsche taal weerspiegelde, dan moest het op veel uitgebreider lectuur berusten ¹⁾. De brief van VERWIJS is, zoover ik weet, niet bewaard gebleven ²⁾, maar wel het antwoord van VERDAM, die zich niet weinig vereerd gevoelde door het voorstel van den vijftien jaar ouderen, om zijn geest en scherpzinnigheid zoo gevierden onderzoeker. Zooals blijken zal, was de gedachte aan de grootsche onderneming, waartoe VERWIJS hem als medewerker had uitverkoren, ook in VERDAM zelf reeds bewust aanwezig, en was er slechts een enkele ademtucht noodig om de in hem sineulende vonk tot een heldere vlam aan te blazen. „Ik verzeker u, — zoo schrijft hij in zijn antwoord ³⁾ — dat ik nooit meer verblijd kon zijn aangaande mijne studie, dan door uw oordeel over hetgeen ik vermag. Ik beschouw u als een der weinigen, die in staat zijn, aan het Middeln(ederlandsch) en de studie daarvan eene schoone toekomst te verschaffen, en door zoo iemand te worden waard gekeurd om daarin behulpzaam te zijn, is zeker de prettigste ervaring, die men in zijn vak kan opdoen. Wanneer men de gunstige opinie der kenners bezit, kan men het oordeel van het algemeen ontberen. Gij hebt gelijk: meermalen heb ik er al over gedacht, om aan mijn werken het door u genoemde doel te verbinden van het schrijven van een woordenboek, maar nog nooit heeft mij dit ideaal zoo duidelijk voor den geest gestaan, als nu ik daarin door u word aangemoedigd, en nu gij mij voorstelt,

¹⁾ Vgl. VERDAM's levensberichten van VERWIJS (voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1880), p. 23 sq., en van DE VRIES (voor de Koninklijke Akademie 1892), p. 33 sqq.

²⁾ VERDAM heeft er enkele zinnen uit aangehaald in zijn voordracht over het Middelnederlandsch woordenboek, in 1913 in de Koninklijke Vlaamsche Academie gehouden (Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. 1913, p. 373 sq.).

³⁾ VERDAM aan VERWIJS, Leiden 9 December 1873.

het samen te beginnen. Dat is eene hoop, die mij nog vaster aan Leiden zal binden, dan alles, wat mij aan het goede Lugdunum bindt. Ik heb er, meen ik, de laatste maal dat wij elkaar zagen, reeds op gezinspeeld, maar dacht niet, dat dit plan zoo gauw bij u tot rijpheid zou komen. *Ik* zal u de illusie niet benemen, wees niet bevreesd, van die schoone toekomst: integendeel, ik hoop haar door mijne blijdschap over uw voorstel te voeden en wensch, dat de werkelijkheid later er aan zal beantwoorden. *Alleen* zou ik het niet kunnen, maar met u zal het gaan: ik geloof, dat wij met ons beiden er toe in staat zijn."

Van dit oogenblik af was VERDAM's lot beslist. Onmiddellijk ging hij voor zijn schoon doel aan den arbeid, en al moest hij na eenige jaren door den te vroegen dood van zijn ouderen medewerker de ontzaglijke taak, die zij beiden gemeenschappelijk hadden ondernomen, geheel alleen voortzetten, zoo heeft hij die taak nimmer als een drukkenden last gevoeld, maar veeleer als iets dat inhoud en beteekenis gaf aan al wat hij deed en dacht. Zijn toch reeds sterke voorkeur voor het Middelnederlandsch werd al meer en meer exclusief; de studie der middeleeuwsche teksten werd door hem steeds meer uitsluitend dienstbaar gemaakt aan de belangen van zijn woordenboek; dat woordenboek was de grondtoon van zijn leven, de alpha en de omega van zijn gansche bestaan. Het zoude onnoodig zijn u te verhalen, hoe in 1882 de eerste aflevering van het Middelnederlandsch woordenboek verscheen, hoe sedert de afleveringen elkaar met onfeilbare regelmaat zijn opgevolgd, hoe het reuzenwerk al nader en nader kwam tot het glorieuze einde, dat VERDAM niet heeft mogen aanschouwen.

Tusschen de voorbereidende werkzaamheden voor het woordenboek vond hij in de laatste jaren van zijn docentschap te Leiden nog de gelegenheid eene uitgave van den Seghelijn te bewerken, om van verschillende tijdschriftartikels niet te gewagen. Kan het dan onze verbazing wekken, dat toen te Amsterdam in 1878 een leerstoel voor het Nederlandsch werd opgericht, de keuze op niemand anders kon vallen dan op den onvermoeiden werker, die onze middeleeuwsche taal uit vergeten handschriften en oude drukken in al haar jeugdige bekoorlijkheid als uit de asch deed verrijzen? Het moet een heerlijk oogenblik voor VERDAM zijn geweest, toen hij den dertienden April 1878 in de Amsterdamsche aula het spreekgestoelte beklom om zijn door vaderlandsche geestdrift bezielde redevoering over „De wetenschappelijke beoefening der Nederlandsche taal in verband met het nieuwe doctoraat" uit te spreken. Er klinkt in die rede een juichtoon over de schitterende zege, die

aan het goede recht der moedertaal door de instelling van een doctoraat in de Nederlandsche letterkunde was ten deel gevallen, een juichtoon ook van geloof in zijn eigen verheven roeping, een uitjubeling van eigen werklust en eigen werkkraft.

Toch was die werkkraft ternauwernood opgewassen tegen de al te omvangrijke taak, hem door het gemeentebestuur der hoofdstad opgedragen. Den grootsten kenner van het Middelnederlandsch zoude het wel-is-waar geen moeite kosten om de jongeren in te wijden in de studie der middeleeuwsche teksten, en ook met de beroemdste schrijvers der zeventiende eeuw, vooral met HUYGENS, had hij een voldoende mate van exegetische vertrouwdheid, maar als leidsman in de geschiedenis der letterkunde miste hij zoowel de subtiële critiek en de breede visie van den historicus als den fijnen tact en de sympathetische aanvoeling van den aesthetischen litterator. Hij zocht de teksten om het oude spraakgebruik te leeren kennen, het duistere op te helderen, het bedorvene te verbeteren, niet om in den innerlijken geest van vervlogen tijden door te dringen, en de menschen van vroeger, die toch eenmaal geleefd, gedacht, gevoeld hadden, in hun diepste roerselen te leeren begrijpen. Naarmate wij verder teruggaan in de geschiedenis, te moeilijker wordt het den weg te vinden tot de harten der menschen, en voor VERDAM'S oud-liberale, modern-protestantsche, echt-negentiend'eeuwsche mentaliteit zal die moeilijkheid grooter zijn geweest dan voor de weinigen, wien het gegeven is, bij de beoordeeling van voorbijgegane cultuurperioden den toevalligen maatstaf van hun eigen tijd en hun eigen omgeving op zij te stellen.

Maar de taak van den jongen hoogleeraar omvatte nog meer dan de Nederlandsche taal- en letterkunde van alle tijden. De wetgever had immers terecht begrepen, dat het Nederlandsch, op zich zelf beschouwd, min of meer in de lucht hangt, en dat een ernstige studie onzer woorden en vormen eerst door de vergelijking der verwante Oudgermaansche dialecten mogelijk is. Daar Amsterdam voorloopig niet geneigd was den staf van hoogleeraren in de Nederlandsche sectie uit te breiden, werd VERDAM nu ook belast met het onderwijs in de Oudgermaansche talen en hare letterkunde, waaraan hij tot nog toe maar heel weinig gedaan had. Toch had de Oudgermaansche wereld voor hem wel eenige aantrekkelijkheid, en gaarne zag hij ons Nederduitsch volk van Saksen, Friezen, en Franken in zijn ethnografisch verband met de gelijknamige stammen van de Noordduitsche vlakte. Over den Héliand sprak hij nog vele jaren later niet anders dan met een soort van weder-opdoemende bewondering, en ook de Angelsaksische en Middelhoogduitsche lit-

teraturen zoude hij zeker hoog gewaardeerd hebben, indien het Middelnederlandsch hem den tijd had gelaten om er zich duurzaam op toe te leggen. Van het Oudnoorsch heeft hij nooit eenige studie gemaakt, en het ruwe, soms ongere, zij het dan ook door romantische styleering getemperde, realisme der saga-vertellers zoude voor zijn in den grond zachtmoedige natuur al evenmin sympathiek zijn geweest als de arendsvlucht der Eddische dichters. Eer nog zou hij, die ook van woordspelingen en puntedichten hield, genoeg hebben gehad in het kunstige spel der skaldenomschrijvingen en skaldenrijmen. Kenmerkend voor zijn algemeene houding ten opzichte van het Scandinavische noorden is, dat hij eens na een boekje over Oudnoorsche wijsheid te hebben gelezen, onbewimpeld verklaarde er geen spijt van te hebben zich nooit met het Oudnoorsch te hebben bezig gehouden. De eenige Oudgermaansche taal, die hij degelijk had beoefend, was het Gotisch, waaraan hij op grond van de, zooals hij ze noemde, „kristallen vormen” een groote paedagogische waarde voor den aankomenden Neerlandicus toekende.

Na hetgeen gezegd is, spreekt het vanzelf, dat de colleges van VERDAM, zooals trouwens die van ieder akademisch docent, die verschillende vakken heeft te geven, van zeer ongelijk gehalte waren. Het zoude geen nut hebben bij al de bijzonderheden van zijn onderwijs stil te staan, maar wij zouden hem onrecht doen, indien wij niet met een enkel woord gewag maakten van zijne voortreffelijke Middelnederlandsche colleges, die van den beginne af op het hoogste philologische peil hebben gestaan. Hij was in 1878 reeds de meester in het vak, die hij tot het einde toe blijven zou. Te Amsterdam als te Leiden heeft hij zijn toehoorders door de scherpzinnigheid van zijn tekstcritiek, de helderheid van zijn exegeese, de frischheid van zijn immer jeugdigen geest, de sprankeling van zijn vernuft, de echtheid van zijn enthousiasme geboeid en beziel. Wie bij hem Middelnederlandsch hebben geleerd, erkennen dat hij hun door zijn uitnemende methode van tekstbehandeling een philologische gids is geweest voor geheel hun verder leven, op welk litteratuurgebied zij zich ook later hebben bewogen. Zij gedenken met een glimlach den levendigen humor, de plastische voorstelling, waarmede hij hun de schelmenstreken van Reinaert, alsof het een werkelijk gebeuren was, met eigen oogen deed zien. Maar zij herinneren zich ook, dat hij, als een leerling niet genoeg ijver betoonde of allen aanleg voor philologische studie bleek te missen, ondanks de gulle goedhartigheid, die hem eigen was, een enkele maal bits en scherp kon wezen. Dit laatste geldt vooral van zijn Amsterdamschen tijd; te Leiden zijn bij het stijgen zijner jaren de

harde kanten afgesleten, en is de belangstellende vriendelijkheid, waarmede hij ook te Amsterdam zijn leerlingen bejegende, allengs tot een vaderlijke genegenheid geworden voor ieder die jong was en leeren wilde.

Gedurende de jaren, dat hij aan de Amsterdamsche hoogeschool verbonden is geweest, heeft VERDAM buiten zijn arbeid aan het Middelnederlandsch woordenboek nog den tijd gevonden tot verscheiden belangrijke publicaties. Ik noem uit dien overvloed slechts in het voorbijgaan zijn tekstuitgaven van den Theophilus en den Aiol, zijn geannoteerde edities van Hooft's Warenar en Vondel's Lecuwendalers, de laatstgenoemde een nieuwe bewerking van die, welke ons reeds door VERWIJS was geschonken. Even langer moeten wij stilstaan bij het in 1890 verschenen, op het begrip van den gewonen lezer berekende boekje, getiteld „De geschiedenis der Nederlandsche taal”, waarin de schrijver op bevattelijke wijze veel wetenswaardigs omtrent onze taal en haar verleden mededeelt. Het was te betreuren, dat hij, die steeds zijn einddoel, de voltooiing van het Middelnederlandsch woordenboek voor oogen had, zich voor het samenstellen van dit werkje nauwelijks den tijd had gegund, maar ook afgezien van de overhaasting, die hier en daar ook in den vorm merkbaar was, moet erkend worden, dat VERDAM zich door het behandelen van een zoo omvangrijk en veelzijdig onderwerp op allerlei gebieden had gewaagd, waar hij den weg niet genoeg kende om er als een volkomen betrouwbaar leidsman te kunnen optreden¹⁾. Hij heeft dit zelf reeds spoedig ingezien, en toen in 1902 een nieuwe druk van het veelgelezen handboek noodig was geworden en hij het onder den meer beperkten titel „Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal” omwerkte, verzocht hij den heer SYMONS, die daartoe gaarne bereid was, de hoofdstukken over het Indogermaansch en het Oegermaansch, tot het schrijven waarvan hij zich niet meer bevoegd achtte, op zich te willen nemen. Ook in dezen omgewerkten vorm heeft het een ruimen kring van lezers gevonden, zoowel in de Nederlanden als in Zuid-Afrika, zoodat er in 1912 een nieuwe druk van kon verschijnen.

In 1891, nadat hij van een hevige pleuritis, die zijn leven in gevaar had gebracht, gelukkig was hersteld, verwisselde hij, gehoor gevend aan de roepstem der Regeering, zijn ambt aan de hoogeschool te Amsterdam met het hoogleeraarschap in het Nederlandsch

¹⁾ Vgl. de recensies van KLUYVER (Nederlandsche Spectator 1890, No. 27) en KALFF (Gids 1890, No. 12).

te Leiden. Misschien zoude hij dit beroep, hoe vereerend ook, niet hebben aangenomen, indien de Amsterdamsche autoriteiten zijn ambt hadden willen splitsen, maar, de vereenvoudiging van zijn werkkring daargelaten, moet het toch een groote aantrekking voor hem hebben gehad zijn beroemden leermeester DE VRIES op te volgen. Op 21 October hield hij te Leiden zijn intreerede „Over wetenschap en wetenschappelijke methode”, waarin hij de streng-logische toepassing der inductie bepleitte, misschien te weinig aandacht schenkend aan het even bekende als raadselachtige verschijnsel, dat de grootste ontdekkingen in de wetenschap minder aan logische inductie dan wel aan helder-ziende intuïtie te danken zijn. Op een beperkt terrein bezat hijzelf die intuïtie in hooge mate, namelijk waar het gold de juiste lezing, de juiste verklaring van een moeilijke plaats te vinden. Het spreekt vanzelf, zonder zijn omvangrijke kennis van den Middelnederlandschen woordenschat, zijn fijn gevoel voor het middeleeuwsch idioom, zoude hij nimmer de uitnemende exegeet en tekstcriticus geworden zijn, dien wij in hem gekend en gewaarderd hebben, maar het eigenaardige van zijn treffendste tekstverbeteringen, van zijn meest overtuigende interpretaties, is dat zij plotseling voor hem gedaagd zijn door het licht dat in hem was. Daarom behoort hij, ondanks enkele tekortkomingen als leermeester en geleerde, tot de philologen van den echten stempel.

De eerste jaren van zijn verblijf te Leiden is VERDAM niet volkomen gelukkig geweest. Hij, die te Amsterdam voor de gansche taalkundige opleiding der Neerlandici de verantwoordelijkheid had gedragen, die gewoon was geweest de ontwikkeling zijner leerlingen geheel in zijn eigen banen te richten, had eenigen tijd noodig om er zich aan te wennen, dat hij voortaan het gezag met mannen als COSIJN en KERN had te deelen. Ook maakte zijn geconcentreerdheid op zijn levenswerk, dat hij al verder en verder kwam te staan van de jongeren, die nieuwe zielsbehoeften, nieuwe kunstidealen hadden. Bij hen die dweepten met KLOOS en VAN DEYSEL verwachtte hij geestdrift voor zijn eigen lievelingsdichter DE GÉNÉSTET, van jeugdige aanhangers der neogrammatistische dogma's vroeg hij belangstelling in de ouderwetsche schoolgrammatica. Is het te verwonderen, dat hij menige teleurstelling heeft ondervonden? Wien onzer blijven, als wij ouder worden, dergelijke teleurstellingen bespaard? Maar zijn hoofd was te koel, zijn gemoed te nederig om zich op den duur niet met volle berusting te schikken in het onvermijdelijke. Hij had de zeldzame gave te begrijpen, dat iets goed kon zijn, ook al was het hem persoonlijk niet mogelijk het als goed te waardeeren. Daaraan is het ook toe te schrijven, dat zijn hou-

ding tegenover jongere geleerden zoo vriendelijk en zoo inschikkelijk was. Noch de elementaire logica in de subconscientie, waardoor HOOGVLIET de taalcategorieën wil verklaren, noch de emotionalistische interpretatie van taalverschijnselen van ons medelid VAN GINNEKEN hebben hem ooit eenige ergernis bezorgd. Integendeel verheugde hij zich oprecht, indien de onderzoekingen en hypothesen van jongeren bijval vonden, ook al was hun werk niet in overeenstemming met zijn eigen geestesrichting.

Hoewel VERDAM ook in Leiden veel colleges gaf, waarvan er een aan het Gotisch en de vergelijking van deze taal met het Nederlandsch was gewijd, heeft hij gedurende de vierentwintig jaar, dat hij er het hoogleeraarsambt heeft bekleed, naast de regelmatig verschijnende afleveringen van zijn Middelnederlandsch woordenboek een ontzaglijke massa philologisch werk tot stand gebracht. Zoo kwam hij in 1896 met eene, aan hedendaagsche behoeften tegemoetkomende, zij het dan ook niet in alle opzichten bevredigende, nieuwe bewerking van Gerard van der Schueren's Teuthonista of Duytschender voor den dag, het rijke, maar niet zelden moeilijk te vinden, materiaal van dit vijftiend'eeuwsche Nederrijnsche lexicon door praktische ordening toegankelijk makend voor alle beoefenaars der Germaansche taalwetenschap¹⁾. In 1898 verscheen zijne, samen met JOHANNES FRANCK bewerkte, standaardeditie van Jacob van Maerlant's Strophische gedichten, waarvan hij met de hulp van den heer LEENDERTZ in 1918 eene nieuwe bewerking het licht deed zien. In 1900—1901 bracht hij den Spiegel der Sonden door een zorgvuldige uitgave met een zeer geleerde en uitvoerige inleiding onder het bereik der Neerlandici. In 1908 werd de nog door EELCO VERWIJS uitgegeven Ferguut, dat eerste leesboek van hen die Middelnederlandsch leeren, door hem volgens de eischen van den tijd opnieuw bewerkt. Verder bewees hij aan allen, die het Middelnederlandsch voor hunne studie noodig hebben zonder er zich speciaal op te willen toeleggen, een grooten dienst door zijn in 1911 verschenen Middelnederlandsch handwoordenboek. En met hoeveel tijdschriftartikels heeft hij ook in deze jaren de kennis van onze oude moedertaal niet verrijkt!

Ook moet, zij het dan slechts met een enkel woord, in herinnering worden gebracht, dat hij vijf malen — de laatste maal, bij het jubileum in 1916, nadat hij reeds zijn hoogleeraarsambt had

¹⁾ „Dat er aan dit boek fouten kleven, voortspruitende uit eene onvoldoende kennis van den Nederrijnschen tongval”, heeft VERDAM zelf in zijne den veertienden Juni 1916 gehouden „Redevoering ter herdenking van het 150-jarig bestaan van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden” ruiterlijk erkend (zie p. 17 sq.).

neergelegd — als Voorzitter van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde een toespraak heeft gehouden om de ter jaarvergadering opgekomen leden welkom te heeten. Vooral de aangrijpende woorden, welke hij den dertienden Juni 1900 heeft gesproken, onder den diepen indruk der verschrikkelijke gebeurtenissen, die zich toen in Zuid-Afrika afspeelden en voor de toekomst der Nederlandsche republieken reeds het ergste deden vreezen, zullen lang bij de toehoorders hebben nageklonken.

Maar het schoonste moment van VERDAM's tweede Leidsche periode was de achtste Februari 1909, de *dies natalis* in het jaar van zijn rectoraat. Het was niet zoozeer zijn redevoering over „Een museum van taaloudheden”, die dezen dag voor hem tot een *jour de gloire* heeft gemaakt, al heeft hij zeker menigeen door de pittoreske feiten, die hij mededeelde, en de eigenaardige inkleeding van zijn onderwerp weten te boeien. Ten slotte was die redevoering een oratie als vele andere, de vervulling van een oud ceremonieel. Maar onvergetelijk voor allen, die erbij aanwezig waren, is de rectorale heildronk op H. M. de Koningin, uitgesproken aan het feestmaal in liefelijk vloeiende, door geestdrift gedragen Middelnederlandsche verzen. Onvergetelijk is die heildronk wegens het intens-persoonlijke, de devote vrouwenvereering, de innige liefde en loyauiteit voor het Huis van Oranje. De vijf strofen van VERDAM luiden aldus:

Edele welgeminde Heren!
Wilt mi minlike consenteren
Dat ic, na minen ouden aert,
An desen feesteliken male
Spreke onse oude Dietsche tale,
Die mi lief es ende waert.

Si is soo goet ende so gename,
Si is soo soete ende so bequame,
Ende als te boven is si goet,
Ist dat men spreket van der vrouwen,
Die met haerre minnen ende haerre trouwen
Die werelt al verbliden doet.

Ende wat mach men edeler vinden,
Dan ene moeder met haren kinde,
Daer voor si sorget dach ende nacht,
Ende dat si queeket ende voedet,
Ende beschermet ende behoedet
Met groter moederliker cracht.

Dat eer iet lanc onse Coninginne,
Die wi inhertelike minnen,
Ene blide moeder werden mach.
Mochte si gewinnen enen sone,
Die na hare dragen mach die crone,
Dat ware ons een schone dach!

Ja dan verrese een nieuwe sonne
Van salicheit ende groter wonne
Den lande dat si hevet gemint.
Dat God dit hoghe goet ons gheve,
Dat onse Coninginne leve
Ende hare lanc verbeide kint!

Behoeft gezegd te worden, dat VERDAM bij de geboorte van Prinses JULIANA even verblijd was, als hij het over een mannelijken Oranje-telg zoude zijn geweest? Want al was de conceptie van het goddelijk recht der koningen te eenenmale vreemd aan zijn wellicht al te simplistisch verstand, toch hing hij aan ons vorstenhuis met geheel zijn hart, en het bloed der oude stadhouders was hem lief, langs welke lijnen het ook mocht zijn overgeërfd.

Zes jaren later was voor VERDAM het tijdstip gekomen, dat hij volgens de wet het ambt, dat hij zoo eervol had bekleed, moest neerleggen. Het viel hem niet zwaar van zijn werkring te scheiden; hij had immers nog zijn Middelnederlandsch woordenboek, welks naderende voleinding hij reeds aan de kim kon ontwaren. „Wanneer iemand”, zoo zeide hij tot zijn leerlingen, toen hij hen op 17 Juni 1915 voor het laatst als hoogleeraar toesprak, „Wanneer iemand ongeveer 47 jaar in verschillende onderwijs-betrekkingen is werkzaam geweest en hij eene levenstaak heeft, die nog niet is afgewerkt, maar die hij, ontslagen van ambtelijke werkzaamheden en verplichte bezigheden, grooter kans heeft te voltooien, dan zult gij er misschien iets voor gevoelen — gesteld dat gij hem liever nog wat hadt willen houden — om zoo iemand den tijd niet te misgunnen, die door het aftreden wordt gewonnen en dien hij belooft vlijtig te zullen gebruiken. En des te minder bezwaar zult gij daartegen hebben, wanneer gij overtuigd moogt zijn, dat het tijdperk der veroudering voor den scheidenden leeraar nog niet is aangebroken.” En dan herhaalt hij zijn antwoord aan een collega, die hem op zijn zeventigsten verjaardag een dichterlijken Latijnschen gelukwensch had aangeboden:

Ghi die mi sijt van herten hout,
Ghi seghet waer: in bem niet out,
Al seghet ooc die wet: ganc henen!
Mine crachte ne sijn niet verdwenen.
Al es wit mijn haer, mijn oge es goet,
Noch joghedelijc es mi die moet;
Eens jongen mannes es mijn ganc:
Ic ghevoele mi noch versch ende stranc.

En hoeveel jaren misschien zoude hij zich nog „versch ende stranc” gevoeld hebben, indien de ontberingen, die de wereldoorlog

ook aan de neutralen oplegde, zijn krachtig gestel niet ontijdig hadden gesloopt! Met bewonderenswaardige volharding werkte hij in zijn nieuwe woning gestadig door aan zijn woordenboek, de eerste tijden nog met schijnbaar onverminderde gezondheid, daarna reeds wegterend door onvoldoende voeding, verkleumend in een kille kamer, in weerwil van alle ongemak met onkreukbare eerlijkheid de verordeningen der overheid eerbiedigend. En toen een betere tijd voor Nederland aanbrak, waren de krachten van den trouwen werker al aan het inzinken. Ten slotte kon hij zijn arbeid niet voortzetten, maar ook aan zijn legerstede gebonden gaf hij den moed niet op dien na enkele weken te kunnen hervatten, zag hij nog de voltooiing van zijn levenswerk als een lokkend lichtbeeld aan den horizon! Den negentienden Juli 1919, op den jaardag van zijn huwelijk, is hij in den laten avond aan den kring der zijnen ontnomen.

Indien wij, die zijn vrienden waren, ons losmakend van persoonlijke genegenheid, zijn leven en werken overdenken om ons omtrent hem een onpartijdig oordeel te vormen, dan zullen wij moeten erkennen, dat VERDAM ontegenzeggelijk een geleerde van groote bekwaamheid, van ongemeene werkkraft is geweest, al miste hij ook de welsprekendheid van een DE VRIES, het fijne onderscheidingsvermogen van een COSIJN, den wijden gezichtskring en het zienssoog van een KERN. Dat de studie der taal in uren van zalig zoeken soms een blik doet slaan in ongekende diepten van het „subjectieve ik”, heeft VERDAM niet vermoed. Ook gaf zijn modern Christendom hem geen ecstatische visies van het Oneindige en Eeuwige, dat achter en rondom den nevel van deze tijdelijke dingen ligt. Maar in rustig vertrouwen op den God zijner kindsheid en jongelingsjaren heeft hij, den twijfel overwinnend, vervuld wat zijn plicht en zijn liefde was. Van hem zijn geen hypothesen, waarin feiten zich ordenen tot altijd ruimer en ruimer kringen, al zijn zij ook wisselend en vergankelijk als alles wat langs de wegen van het menscheijk denken tot ons komt, maar hij heeft feiten zelve gezocht, met bijna aandoenlijke toewijding ze verzameland en rangschikkend, onomstootelijke en blijvende feiten, als een kostbare erfenis voor het nageslacht.

C. C. UHLENBECK.